

Yttrande över förslag till ändringar i läroplaner vad gäller kunskapsområdet sex och samlevnad

Diarienummer 2018:01394

Sammanfattning

TRIS – Tjejers rätt i samhället välkomnar Skolverkets förslag om att ändra namn på och bredda kunskapsområdet sex och samlevnad till "sexualitet och relationer". Även främjandet av elevers hälsa, deras förståelse för sina egna samt andras rättigheter, att förmedla betydelsen av frivillighet, ömsesidighet såväl som respekt, samt slutligen, att utveckla elevers kritiska tänkande kring framställningar av relationer och sexualitet, ser TRIS positivt på, om än på ett mycket övergripande plan.

I Skolverkets uppdrag från regeringen att analysera förbättringsbehoven i undervisningen i kunskapsområdet sex- och samlevnad ingick att särskilt beakta frågor om bland annat hedersrelaterat våld och förtryck. Skolverkets slutsats att inte använda begreppet "hedersrelaterat våld och förtryck" i läroplanstexterna anser TRIS vara mycket bekymmersamt. TRIS ser mycket allvarligt på att Skolverket har valt att bortse från den verklighet som en väsentlig andel av eleverna i våra svenska skolor lever inom idag, genom att helt avstå från att benämna att denna verklighet faktiskt existerar.¹ Inte minst är det beklagligt att lärarkåren lämnas utan en nödvändig vägledning via styrdokumentet när det gäller att agera mot alla former av våld, hedersvåld inkluderat. Begreppet våld lyser starkt med sin frånvaro i Skolverkets förslag till ändringar i läroplanstexterna. Detta anser TRIS är djupt oroväckande då Skolverket i övrigt betonar vikten av främjandet av elevers hälsa, rättigheter och frivillighet. TRIS ställer sig frågande till hur Skolverket har kunnat missa att inkludera ett så viktigt

---

¹ TRIS uttalanden och slutsatser i detta dokument bygger på den verksamhet som bedrivs i dels det förebyggande, dels det akuta arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Dessutom underbyggs TRIS argument i föreliggande remissvar av vår kompetenshöjande verksamhet som exempelvis innefattar genomförandet av studier kring omfattning och karaktär av hedersrelaterat våld och förtryck bland exempelvis elever i grundskolan (*Ung 018*, 2019) samt elever i gymnasiesärskolan (*Trippelt utsatt*, 2012). TRIS hållning i frågan som behandlas i detta dokument är bland annat ett resultat av alla de personliga möten, telefonsamtal m.m. med elever som hör av sig till TRIS i hopp om att få hjälp och stöd i ett läge där skolan misslyckats med att omhänderta deras hjälpbehov. Skolpersonal som hör av sig till TRIS vittnar om en avsaknad av verktyg och kunskap för att kunna hantera elevers utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. TRIS förhoppning är att göra deras röster rättvisa i detta dokument.

perspektiv som våldsutsatthet bland barn och dess koppling till nyss nämnda ledstjärnor som Skolverket själv lyfter särskilt.

TRIS vill se ett tydligt ställningstagande i skolans styrdokument där man betonar en värdegrund som ställer sig bakom och värnar om *alla* barns rätt att leva ett liv utan våld och förtryck.

1.2 Begreppet sexualitet och relationer

TRIS tillstyrker Skolverkets förslag att ersätta "sex och samlevnad" med benämningen "sexualitet och relationer", eftersom det senare ger utrymme för att beröra mer komplexa frågor kring unga människors liv, hälsa och utveckling i samband med undervisningen i detta kunskapsområde.

1.3 Samordning av formuleringar i läroplanerna

Skolverket föreslår att lyfta in formuleringen att "synliggöra" under rubriken *En likvärdig utbildning* och i samband med texten om att skolan ska arbeta för att "motverka könsmonster som begränsar elevernas lärande, val och utveckling" (i exempelvis läroplanstexten för gymnasieskolan). Att synliggöra hedersrelaterat våld och förtryck har varit på agendan inom en rad olika arenor i ett par decennier nu, och är inte minst i linje med ny lagstiftning som trätt i kraft den senaste tiden (t.ex. att inte erkänna utländska barnäktenskap från och med 2019 och lagen mot tvångsäktenskap från 2014). Att överhuvudtaget inte nämna hedersrelaterat våld och förtryck i ett sammanhang där synliggörande och motverkande av destruktiva könsmonster bland unga betonas, är djupt problematiskt. Detta förhållningssätt strider mot den ackumulerade kunskap som finns idag tack vare åtskilliga studier och berättelser kring barn och ungas utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige.² Det strider också emot alla de satsningar, såväl lokala som nationella sådana, för att öka kunskapen hos olika yrkesgrupper – däribland lärare och elevhälsa – om hedersrelaterat våld och förtryck. Därför anser TRIS att formuleringen kring synliggörande av könsmonster även måste kompletteras med en benämning att det även inkluderar synliggörandet av hedersrelaterat våld och förtryck, samt andra former av våld.

1.4 Förtydligande av kunskapsområdet sexualitet och relationer

I Skolverkets förslag till nya skrivningar i läroplanstexterna hittar vi formuleringar som "hälsa", "trygga och självständiga val", "rättigheter" samt "frivillighet, ömsesidighet och respekt" i syfte att framhålla ett "friskhets- och rättighetsperspektiv". I samband med dessa starka ledord nämns det i Skolverkets konsekvensutredning att hedersrelaterat våld och förtryck kan relateras till "självständiga val och egna och andras rättigheter". TRIS är kritisk mot att Skolverkets koppling till hedersrelaterat våld och förtryck i läroplanstexterna slutar med den formuleringen.

Skolverket skriver att man valt att utesluta begreppet hedersrelaterat våld och förtryck med anledning av att man gör bedömningen att "det inte hör hemma i en läroplanstext". För att fylla det tomrummet hänvisar man till barnkonventionen och tillför nya formuleringar kring att elever ska få kännedom om vart de ska vända sig om de upplever "otrygghet i eller utanför

² Se exempelvis TRIS studie *Ung 018 – en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala* (Ghadimi och Gunnarsson, 2019). Kan laddas ner på följande länk: <https://www.tris.se/publikationer/lista/ung018>

skolan". Viktigt att komma ihåg är att svensk lagstiftning många gånger ger barn bättre reproduktiva rättigheter och starkare skydd mot våld än barnkonventionen. Exempelvis ger svensk lag flickor rätt till abort och preventivmedel. Även när det gäller förbud mot könsstympning av flickor och kvinnor är svensk lag mycket tydligare jämfört med barnkonventionen, som endast refererar till ett avskaffande av "skadliga sedvänjor" som förvisso kan innefatta könsstympning men behöver inte göra det.

TRIS ser mycket allvarligt på att Skolverket gjort bedömningen att det är tillräckligt att tala i breda ordalag om främjandet av elevers självständiga val utan att nyansera formuleringen genom att peka på förekomsten av inskränkningar av många barns fri- och rättigheter, och inte minst utsatthet för olika former av våld. En formulering som inkluderar ordet våld ger mycket större genomslag i budskapet om att värna om alla barns rättigheter och självständiga val. Ord och placeringen av ord har en avgörande betydelse i ett sådant viktigt styrdokument som läroplanstexterna ju faktiskt utgör. Breda formuleringar är nödvändiga men inte tillräckliga i det här sammanhanget där barns liv, hälsa och utveckling står på spel.

TRIS skulle vilja föreslå att ordet våld läggs till i exempelvis listan över åtgärder som läraren ska vidta (se läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, under punkt 2.1) i samband med följande mening: "uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av *våld* (TRIS tillägg), diskriminering och kränkande behandling". Ett sådant tillägg av begreppet våld platsar även på flera andra ställen i läroplanstexterna i samband med uttryck som "diskriminering, förtryck och kränkande behandling". Ett särskilt mål för skolan bör vara att verka för ett aktivt våldsförebyggande arbete, vilket behöver markeras med tydlighet i styrdokument som en läroplan, exempelvis genom att införa en ny punkt där det framgår tydligt att skolan aktivt ska motverka våld och särskilt uppmärksamma elevers våldsutsatthet. TRIS vill även uppmärksamma Skolverket på att begreppet frihet och formuleringar som inskränkningar av barn och ungas frihet att röra sig utan begränsningar, få möjligheter att göra egna val och delta i åldersadekvata aktiviteter lyser starkt med sin frånvaro. Barn och unga, framför allt flickor, som lever i en hederskontext fråntas rätten till självvalda beslut som framför allt rör deras sexualitet och relationer med det motsatta könet. Relationer i den här bemärkelsen innefattar såväl kärleks- som vänskapsrelationer.³

Andra formuleringar som Skolverket nämner i sin konsekvensutredning är att eleverna ska respektera andra människors "kroppsliga och personliga integritet". Att endast tala om att *eleverna* ska respektera andra människors "kroppsliga och personliga integritet" hjälper inte till att upplysa om och underbygga ett aktivt arbete mot sådana praktiker som går tvärt emot allt vad kroppslig och personlig integritet heter, nämligen praktiker som faller inom ramen för hedersbrott, exempelvis könsstympning och barn- och tvångsäktenskap. Uttryck som "personlig och kroppslig integritet" i läroplanerna bör rimligen återspegla svensk lagstiftning som innefattar förbud mot inskränkningar av individens rätt till sin egen kropp, såsom sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR), samt rätten till ett privatliv. För att knyta an till det föreslagna namnet för det aktuella kunskapsområdet som behandlas här, dvs. "sexualitet och relationer", anser TRIS att det är angeläget att även lyfta in en formulering som specifikt omhändertar individens rätt att välja om, när och med vem ett äktenskap ska ingås, när

---

³ Se exempelvis den vetenskapliga artikeln "När vänner av motsatt kön inte tillåts – Ungdomars erfarenhet av föräldrars restriktioner" (Ghadimi, 2019) i den norska tidskriften *Barn*. Kan laddas ner på följande länk: <https://www.tris.se/forskning>

individen är myndig. Studier visar att det finns ett tydligt samband mellan ett oskuldskrav och en signifikant större risk att utsättas för tvångsäktenskap hos unga.⁴

Vidare anser TRIS att Skolverkets förtydligande om att elever ska "få kännedom om vart de ska vända sig för att få hjälp om de upplever otrygghet i eller utanför skolan" är alltför generell. Denna formulering saknar ett kompletterande ställningstagande för barns rätt till ett liv fritt från våld och förtryck. Att leva i otrygghet är ett för vagt begrepp i sammanhanget. Skolan och svenska samhället i stort har ett ansvar att markera kraftfullt mot våld mot barn. Avsaknaden av ett våldsperspektiv i läroplanstexterna ser TRIS mycket oroande på, särskilt med tanke på larmrapport efter larmrapport som visar på omfattningen av och de olika formerna av våld – både med och utan hedersmotiv – som barn utsätts för idag. Det är anmärkningsvärt att det saknas ett djupare och tydligare perspektiv på våld i de föreslagna ändringarna i läroplanstexterna.

2.1 Begreppen "hedersrelaterat våld och förtryck", "samtycke" och "pornografi"

TRIS ställer sig mycket kritiskt till Skolverkets bedömning att begreppet hedersrelaterat våld och förtryck är "svårtolkat" och att användningen av begreppet skulle "leda till att olika grupper ställs mot varandra". Tvärtom anser TRIS att användningen av begreppet hedersrelaterat våld och förtryck skulle leda till att inkludera *alla* elever i skolans arbete för att verka för jämställdhet och demokratiska värderingar. Användningen och synliggörandet av begreppet hedersrelaterat våld och förtryck skulle fylla precis det syfte som Skolverket i övrigt framhåller i sina föreslagna textändringar, nämligen formuleringar som exempelvis:

"Genom undervisningen ska eleverna utveckla kunskaper om könsmönster och hur de kan påverka människors livsval och livsvillkor. Skolan ska därigenom bidra till att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska hur normer, värderingar och strukturer kan begränsa kvinnors och mäns makt att forma såväl samhället som sina egna liv."

Att aktivt arbeta mot livsbegränsande och kränkande handlingar, och i många fall grova våldshandlingar, mot främst flickor – som exempelvis könsstympning och fysisk och/eller psykisk misshandel till följd av att unga ansetts ha brutit mot av familjen/släkten satta hedersnormer – skulle mycket väl kunna komplettera det arbete som skolan i övrigt har i att skydda och aktivt förespråka den demokratiska värdegrund som skolans verksamhet vilar på.

Inom ramen för ett kunskapsområde som har rubriken "sexualitet och relationer" borde det vara högst angeläget att beröra frågor som handlar om kontroll och begränsningar av ungas, framför allt flickors, kroppar och sexualitet. Själva kärnan i den hedersrelaterade värdegrunden ligger i föreställningar om att familjens heder är avhängigt flickors bevarande av sin oskuld tills hon gifter sig. Genom att flickors och kvinnors sexualitet har en sådan avgörande betydelse för familjens och släktens heder anses det vara legitimt att disciplinera flickor i ett "anständigt" beteende (läs: avhållsamhet från föräktenskapliga relationer och från sex före äktenskapet) och därmed befogat att bestraffa de flickor som överträder kyskhetsnormerna. Inom en hederskontext socialiseras flickor tidigt i att betrakta sina kroppar som förknippade med skam – att lära sig att kunna känna "skam i kroppen" och därmed inte överträda hedersnormerna är en förutsättning för flickor att betraktas som "rena" och således bidra till bevarandet av familjens heder. Genom handlingar som strider mot uppsatta hedersnormer –

⁴ Se exempelvis TRIS studie *Ung 018 – en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala* (Ghadimi och Gunnarsson, 2019) samt *Oskuld och heder: en undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär* (Schlytter et al., 2009).

t.ex. att ingå en kärleksrelation eller att ha föräktenskapligt sex – tolkas flickan som "smutsig", vilket försätter flickans familj i vanheder. Hennes "skamliga" kropp ger kollektivet befogenheter att tillgripa hedersvåld, som för vissa har haft en dödlig utgång. För pojkars del handlar det om att i tidig barndom lära sig att ta ansvar för disciplineringen och kontrollen, men även bestraffningen, av sina systrar, sin mamma och sina kvinnliga kusiner. Att avsiktligt undgå att adressera sådana strukturer och normer, som i grund och botten har att göra med kontroll av flickors och kvinnors sexualitet, under rubriken "sexualitet och relationer" är ytterst märkligt.

Vidare anser TRIS att Skolverkets betoning på förstärkningen av elevers förutsättningar att kunna göra "trygga och självständiga val samt deras förståelse för egna och andras rättigheter" är bra, men alltför övergripande. Dessa breda formuleringar missar att omhänderta var femte flicka och var tionde pojkes begränsade livsvillkor vad gäller deras sexualitet⁵ – livsvillkor som på en rad olika sätt krossar en ung persons möjligheter att göra trygga och självständiga val samt att kunna förvalta sina egna rättigheter.

Skolan som den livsavgörande plattform den är för barn i Sverige bär ett ansvar att synliggöra, problematisera och kritisera viktiga samhällsproblem. Det går inte att förneka omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck genom att undvika dess begreppsanvändning i skolans styrdokument. Bara för att några anser begreppet vara svårtolkat så slipper inte en myndighet som Skolverket sitt samhällsansvar att upplysa en hel lärarkår om vilka samhällsproblem som tyvärr finns i våra skolor idag. Vi kan inte blunda för den verklighet som eleverna befinner sig i bara för att några anser att de inte förstår begreppet hedersrelaterat våld och förtryck. Vi måste ha större förtroende för denna yrkesgrupp – som har som sin yttersta arbetsuppgift att förmedla kunskap till unga människor – att kunna ta reda på fakta när de saknar underlag eller har bristande kunskap om ett specifikt begrepp såsom hedersrelaterat våld och förtryck. Menar vi allvar med att arbeta för *alla* barns rättigheter så har vi ett ansvar att inte gömma oss bakom okunskap om (eller ovilja att se) deras levda verklighet. Samhället och inte minst skolan är skyldig att värna om samtliga barn och ungas rättigheter, även de som faktiskt utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

TRIS anser att det är ytterst allvarsamt att Skolverket drar slutsatsen att inte använda begreppen hedersrelaterat våld och förtryck i läroplanstexterna med hänvisning till att det skulle vara för svårt – när man i övrigt kommunicerar en hållning som är i linje med de ledord som motverkande krafter mot hedersrelaterat våld och förtryck använder sig av i sin våldsbekämpning.

Avslutningsvis

När skolan behöver skarpa formuleringar och tydliga riktlinjer, både för det förebyggande och det akuta arbetet, väljer Skolverket i sina formuleringar att istället positionera sig i motsatt riktning. Skolverkets ställningstagande i sin konsekvensutredning förminskar barn och ungas erfarenheter av begränsningar och utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. Det är ytterst allvarligt att en – för barn och unga – sådan närvarande och avgörande myndighet, som Skolverket är för deras lärande och utveckling, väljer bort ett erkänt och nationellt vedertaget begrepp som "hedersrelaterat våld och förtryck". Inte nog med att Skolverket gör detta så är

⁵ Enligt TRIS enkätstudie *Ung 018 – en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala* (Ghadimi och Gunnarsson, 2019) lever 20 procent av flickorna respektive 10 procent av pojkarna med ett oskuldskrav som på en rad olika sätt begränsar deras livsutrymme.

motiveringarna till ställningstagandet svårbegriplig för oss som dagligen möter barn och unga som utsatts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

Skulle Skolverket istället välja att använda begreppet hedersrelaterat våld och förtryck i läroplanstexterna skulle skolans våldsförebyggande arbete ge barn och unga som lever i en hederskontext ett erkännande. Det skulle även ge varje skolledning ett tydligt ansvar, mandat och legitimitet i det tunga arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

TRIS mångåriga erfarenhet visar att skolans arbete med att tidigt fånga upp och se elever i riskzonen har avgörande roll i att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck bland barn. I detta arbete behöver samtliga inblandade, med skolan i spetsen, vara införstådda med och överens om vilken typ av problematik och våld eleven är utsatt för. Här behövs en gemensam begreppsapparat och en tydlig förankring i nationellt genomförda studier kring omfattning och den specifika karaktären av hedersrelaterat våld och förtryck.

Skolverkets motivering att begreppet hedersrelaterat våld och förtryck skulle ställa grupper mot varandra är inte en ny formulering, utan har använts tidigare av olika aktörer för att förminska och osynliggöra barn och ungas utsatthet för hedersvåld. TRIS reagerar starkt mot att Skolverket i sin konsekvensutredning väljer att ta den enkla vägen genom att tala i generella termer. Skolverkets förhållningssätt innebär indirekt att den största bördan i att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck förläggs på skolpersonal. Det är oerhört problematiskt att lärare, skolhälsopersonal och rektorer lämnas att hantera elevers utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck utan skarpa och tydliga direktiv från Skolverket. I en tid då skolpersonal behöver uppbackning och vägledning i frågan uppstår nu ett tomrum. TRIS erfarenhet är att skolor hänvisas till subjektiva tolkningar av hur frågan ska adresseras, vilket kan få allvarliga konsekvenser för enskilda barn och ungas hälsa, utveckling och i förlängningen, deras rättssäkerhet.

Skolverkets motivering att inte använda begreppet hedersrelaterat våld och förtryck går även i diametralt motsatt riktning jämfört med den svenska statens intentioner om åtgärder att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Staten har exempelvis genom lagstiftning mot tvångs- och barnäktenskap sänt ett kraftfullt budskap att hedersrelaterat våld och förtryck inte är tillåtet i Sverige. Statens intentioner sträcker sig även till att skydda barn i riskzonen för att utsättas för barn- och tvångsäktenskapsresor genom exempelvis ett utreseförbud och en förstärkning av LVU där det finns en förhöjd risk för barn och unga att utsättas för barn- och tvångsäktenskap utomlands.⁶

TRIS ställer sig frågande till hur Skolverket har kunnat landa i att *inte* använda begrepp som regeringen gett myndigheten i uppdrag att särskilt beakta. Skolverkets icke-svar till regeringen kan inte tolkas som annat än ett bristande hänsynstagande till de tusentals barn och unga som skulle behöva känna och veta att den vuxenvärld de möter i skolan ser och förstår deras verklighet. För att på riktigt vilja och kunna arbeta med den här frågan behövs en enighet och ett tydligt barnperspektiv. För att uppnå detta behöver Skolverket vara både specifik och tala i klarspråk. Allt annat är ett svek mot de barn och unga som lever i en hederskontext där de utsätts för våld och förtryck och som därmed fråntas sina grundläggande fri- och rättigheter.

Vi avslutar detta utlåtande med ett citat från en flicka, 15 år, hämtat från studien *Ung 018*:

”Jag får inte umgås med svenska tjejer. Jag är med på idrott i smyg... min kompis tvättar mina gympakläder. Vet inte hur länge jag orkar.”

⁶ Se *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet* (SOU 2018:69).

2019-04-23 Uppsala

Talin Davidian, ordförande TRIS

Mariet Ghadimi, verksamhetschef TRIS

Serine Gunnarsson, metod- och utbildningsansvarig TRIS